

תאריך עדכון: 08.06.2021

שם מחלקה: תלמוד

שם ומספר הקורס: שיטות מחקר בספרות השו"ת

09-889-01

שם הקורס באנגלית: Research Methodology in the Responsa Literature

שם המרצה: פרופ' פנחס רוט

סוג הקורס: סמינריון

היקף שעות: 2 ש"ש

סמסטר: שנתי

שנת לימודים: תשפ"ב

אתר הקורס באינטרנט: lemida.biu.ac.il

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה:

מטרת הקורס:

הצגת הסוגה ההלכתית של שאלות ותשובות. הבנת אופייה של ספרות השו"ת לתקופותיה ואזוריה, את המושב בחיים ממנו צמחו השאלות והתשובות, ואת הצורות השונות בהן השתמרו המסמכים הללו והגיעו לידינו. לימוד שיטות המחקר הנדרשות לחקר ספרות השו"ת.

תוצרי למידה:

הכרת גלגולי ספרות השו"ת לאורך ההיסטוריה. התנסות בקריאה רגישה וביקורתית של טקסטים הלכתיים מתקופות שונות. היכרות עם גישות מחקריות שונות בחקר ספרות השו"ת.

ב. תוכן הקורס:

רצינול, נושאים:

מאז תקופת הגאונים ועד ימינו אנו, תחום היצירה ההלכתית הפורה והדינמי ביותר הוא ספרות השו"ת. בקורס הזה נלמד על ההקשרים ההיסטוריים השונים בהם עלו השאלות והתשובות. נכיר את המסגרות הספרותיות השונות בתוכן השתמרו שו"תים – כקבצים ערוכים, אוספים וליקוטים, והשתמרות מקרית במקומות בלתי צפויים. ננתח את השאלות ואת התשובות עצמן מכיוונים שונים – היסטוריים, הלכתיים, משפטיים, רטוריים ועוד. ספרות השו"ת משרתת מגוון של חוקרים כעדות לחיי היומיום של יהודים במקומות שונים ולתרבות המשפטית היהודית לדורותיה, כמסמך הלכתי וככלי תקשורת בין חכמי הלכה, וכל גישה דורשת כלי מחקר מתאימים. במהלך השיעורים יושם דגש על עיון טקסטואלי בשו"תים עצמם.

הרצאה פרונטלית בשילוב לימוד משותף של המקורות ודיון בכיתה. המקורות יועלו לפני השיעור לאתר מודל.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים:

מס' השיעור	נושא השיעור	קריאה נדרשת
1	ראשיתה של ספרות השו"ת	
2	תשובות הגאונים בשיאם	מנחם בן-ששון, 'שברי איגרות מהגניזה: לתולדות חידוש הקשרים של ישיבות בבל עם המערב', תרביץ נו (תשמ"ז), עמ' 171–209
3	התשובות הראשונות מחוץ למזרח התיכון	אברהם גרוסמן, 'תשובות חכמי ספרד הראשונים שנשתמרו בכ"י מונטיפיורי 98', עטרה לחיים: מחקרים בספרות התלמודית והרבנית לכבוד פרופסור חיים זלמן דימיטרובסקי, ירושלים תש"ס, עמ' 274–282
4	שו"ת בימי הביניים	ישראל תא-שמע, 'מבוא לספרות השו"ת של ראשוני אשכנז וצרפת', מפתח השאלות והתשובות של חכמי אשכנז וצרפת ואיטליה, ערכו ברכיהו ליפשיץ ואליאב שוחטמן, ירושלים תשנ"ז, עמ' יא-יד (= כנסת מחקרים א, פרק ח)
5	שו"ת בראשית העת החדשה	יוסף (גי'פרל) וולף, 'שו"ת זקני יהודה לר' יהודה אריה מודינה: רצף בלי תמורה', אריה ישאג: ר' יהודה אריה מודינה ועולמו, ערך דוד מלכיאל, ירושלים תשס"ג, עמ' נה-סח
6	שו"ת בתקופה המודרנית	צבי זוהר, 'תגובות ההלכה לתהליכי המודרניזציה והחילון', תוך: ירמיהו יובל, 'איר צבן ודוד שחם (עורכים)', זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני – מבט אנציקלופדי, הוצאת כתר, ירושלים, תשס"ז, כרך שני, עמ' 176–186
7	שו"ת כמקור היסטורי	חיים סולוביצ'יק, 'שו"ת כמקור היסטורי, ירושלים תשנ"א
8	שו"ת כמקור משפטי	ברכיהו ליפשיץ, 'מעמדה המשפטי של ספרות השאלות והתשובות', שנתון המשפט העברי ט-י (תשמ"ב-תשמ"ג), עמ' 265–300
9	שו"ת – תקשורת ורטוריקה	
10	שו"ת בבית הדין	
11	תשובות בפילוסופיה, קבלה וחסידות	ישראל תא-שמע, 'שאלות ותשובות מן השמים – הקובץ ותוספותיו', כנסת מחקרים ד, עמ' 112–129
12	תשובות מזוייפות ומצונזרות	שמחה אסף, 'תשובות גאונים' מתוך גנזיו של ר' משה בוטריל', תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' שכג-שמ
13	כלים ביבליוגרפיים בחקר ספרות השו"ת	

14.	תשובות רב האי גאון	צבי גרונר, רשימת תשובות רב האי גאון (עלי ספר יג), רמת גן תשמ"ו
15.	תשובות ר' משולם בן קלונימוס ור' משה בן חנוך	סלוביצ'יק, שו"ת כמקור היסטורי, נספח
16.	תשובות רש"י	הרב אברהם ביטון, 'תשובת רש"י בהלכות הכשרת כלים', מוריה לז, ז-ט (תש"פ), עמ' ט-יג
17.	תשובות רבינו תם	רמי ריינר, 'פרשנות והלכה: עיון מחודש בפולמוס רבנו תם ור' משולם', שנתון המשפט העברי כא (תשנ"ח-תש"ס), עמ' 207-239
18.	תשובות ראב"י אב"ד	שמחה עמנואל, 'ספר התשובות של ר' אברהם אב בית דין נרבונה ותשובה חדשה על החזקת שפחה', נטועים כב (תשפ"א)
19.	תשובות הרמב"ם	מרדכי עקיבא פרידמן, 'שלושה קטעים חדשים משו"ת ר' משה בן מימון', תרביץ מו (תשל"ז), עמ' 145-149
20.	תשובות הרי"ד	שלמה זלמן הבלין, על כתב יד אחד שנחלק, עלי ספר א (תשל"ה), עמ' 81-90; ב (תשל"ו), עמ' 65-78
21.	תשובות חכמי אנגליה	הרב אברהם יוסף חבצלת, 'פסקי רבינו אליהו מלונדריש', ספר יובל לכבודו ולזכרו של הרב רבי משה סויפט, בעריכת י" בוקסבוים, ירושלים תשמ"ו, עמ' טו-מ
22.	תשובות הרשב"א	שמחה עמנואל, 'ממזרח שמש ועד מבואו: תשובות הרשב"א לחכמי עכו', תרביץ פג (תשע"ה), עמ' 465-489
23.	תשובות חכמי האימפריה העות'מאנית	
24.	תשובות הרב עובדיה יוסף	

ג. דרישות קדם:

אין.

ד. חובות / דרישות / מטלות:

נוכחות והשתתפות בשיעורים. כתיבת עבודה סמינריונית. בקורס זה יש חובת נוכחות בכל השיעורים, שתיבדק מדי שיעור. תלמיד שייעדר מעל חמש הרצאות ללא סיבה מוצדקת לא יורשה להגיש עבודה, ולא יקבל ציון בקורס.

ה. מרכיבי הציון הסופי:

עבודה סמינריונית – 100%

ו. ביבליוגרפיה:

קריאה מומלצת:

1. שרגא אברמסון, 'אחת שאלה ושתיים תשובות', שנתון המשפט העברי יא-יב (תשמ"ד-תשמ"ו), עמ' 1-40 (= אברמסון, מחקרים בספרות הגאונים, ירושלים תש"ף, 3-40)
2. ירחמיאל ברודי, צהר לספרות הגאונים, תל אביב 1998
3. שמואל גליק, אשנב לספרות התשובות, ירושלים תשע"ב
4. שמואל גליק, דותן ארד ואחרים, שרידי תשובות מחכמי האימפריה העות'מאנית, שלשה כרכים, ירושלים תשע"ג-תשע"ד
5. שמואל גליק ויעקב שורץ, קונטרס התשובות החדש: אוצר ביבליוגרפי לספרות השאלות והתשובות מראשית הדפוס ועד שנת תש"ס, ארבעה כרכים, רמת גן תשס"ו-תשס"ט
6. סיגלית דיל, שו"ת וספרות: סממנים ספרותיים בשאלות המופנות לפוסקים והשפעתם על הכרעת הפוסק, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור למשפטים, רמת גן תשע"ג
7. יצחק זאב כהנא, מחקרים בספרות התשובות, ירושלים תשל"ג
8. חיים סולוביצ'יק, שו"ת כמקור היסטורי, ירושלים תשנ"א
9. שמחה עמנואל, תשובות מהר"ם מרוטנבורג וחבריו, ירושלים תשע"ב
10. Solmon Freehof, *The Responsa Literature* (Philadelphia: Jewish Publishing Society of America, 1955)
11. Louis Jacobs, *Theology in the Responsa* (London: Routledge, 1975)